

УДК 334.722[477'06-021.321](045)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Зиза О.О., Скубіліна А.В., Овсієнко Н.М.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Досліджено особливості формування та розвитку малого підприємництва в Україні. Особлива увага приділена впливу законодавчого регулюванню діяльності малих підприємств та його наслідкам. Розглянуто етапи формування малого підприємництва в Україні. Визначено основні проблеми процесу розвитку малого підприємництва та шляхи їх подолання. Доведено, що вітчизняні малі підприємства переважно функціонують у сфері обігу, що дає швидкі прибутки.

Ключові слова: мале підприємництво, держава, регулювання, політика, законодавство.

Постановка проблеми. Русійною силою економіки є малий бізнес. Процес становлення малого підприємництва в молодій українській державі особливо актуальний сьогодні. В умовах глобалізації, вкрай невідлагоджених господарських зв'язків та кризової економіки, в цілому, малий бізнес виступає одним із засобів вирішення багатьох соціально-економічних проблем. Він сприяє послабленню монополістичних тенденцій шляхом розвитку внутрішньогалузевої конкуренції у національній економіці, забезпечує новими робочими місцями, сприяє збільшенню добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку малого підприємства досліджувалися та представлені у працях українських та зарубіжних вчених, таких як: А. Алексєєв, В. Баумоль, З. Варналій, А. Вовчак, М. Вайт, Девідсон, Д. Ісаченко, Я. Кашуба, В. Кіцак, Д. Пиріг, С. Реверчук та інші. Разом з тим чимало питань стосовно ефективного функціонування та розвитку малого бізнесу в Україні на сьогодні лишаються ще не достатньо вивченими та потребують подальшого розгляду. Серед них важливим є законодавче регулювання підприємницької діяльності та його наслідки, формування сприятливого середовища для функціонування малих підприємств.

Мета статті. Головною метою дослідження є визначення проблем розвитку малого підприєм-

ництва в Україні та розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку малого підприємництва в Україні нараховує трохи більше 20 років (рис. 1). За цей період відбулись значні зміни в кількісному та якісному складі підприємницьких структур, в економічних і правових умовах, державній політиці розвитку малого бізнесу.

З. Варналій умовно виділяє початковий, перший та другий етапи формування державної політики розвитку та підтримки малого підприємництва в Україні (рис. 2).

Розвиток підприємництва почався з ухваленням спеціального закону про підприємництво, що було обумовлено необхідністю відміни діючого законодавчого обмеження (до 1991 р. підприємницька діяльність була заборонена). У 1991 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про підприємництво», що визначав основні правові, економічні і соціальні положення щодо ведення підприємницької діяльності фізичних і юридичних осіб в Україні [3].

Відповідно до Закону України «Про підприємництво», підприємництвом вважається безпосередня, самостійна, систематична, пов'язана з ризиком діяльність, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності по виробни-

цтву продукції та надання послуг з метою отримання доходу [4].

Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» малими є підприємства, які не відповідають критеріям мікропідприємств і показники яких на річну дату складання фінансової звітності відповідають наступним критеріям [5]:

- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 млн. євро;
- середня кількість працівників – до 50 осіб.

У 2012 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні». Даний закон був створений з метою збільшення частки малого та середнього бізнесу в економіці країни. Проте, проблеми малого підприємництва вирішити цим законом не вдалося, оскільки існує велика корупційність влади, і як наслідок – непрозорість всіх процедур.

На початку 2017 року було внесено зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [6]. У законі було змінено словосполучення «має право самостійно» на слово «зобов'язаний», що істотно змінило правила ведення бізнесу для підприємців малого бізнесу. Вже з 1 січня 2017 року всі фізичні особи-підприємці, навіть ті, які не одержують доходу (так звані «сплячі»

ФОПи), зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок. Досі його сплачували лише ті, хто заробляв своєю підприємницькою діяльністю. У кого ж була тимчасова пауза у роботі – здавав нульові податкові декларації та податків не сплачував. Варто зауважити, що розмір Єдиного Соціального Внеску із підняттям мінімальної заробітної плати зріс удвічі: з 352 грн. до 704 грн. на місяць.

Після прийняття змін до закону почалося масове закриття підприємств, за останній рік в Україні було закрито понад 300 тисяч ФОПів, а відкрито лише 50 тисяч. Найбільше ФОПів було закрито в Київській (44 004 од.), Харківській (26 222 од.) та Дніпропетровській (26 558 од.) областях. Оптова та роздрібна торгівля, складські та транспортні послуги – до таких галузей належала переважна кількість закритих приватних підприємств [7]. Можна зробити висновок, що цей закон послабив розвиток малого підприємництва, про що свідчить значне скорочення чисельності підприємств.

Обсяги реалізації продукції у грошовому виразі підприємств малого підприємництва майже за всіма видами економічної діяльності за 2012-2016 роки мали тенденцію до підвищення (табл. 1). Найбільший обсяг продажів спостерігався у сферах оптової та роздрібною торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, що свідчить про більш сприятливі умови ведення підприємницької діяльності та вищу прибутко-

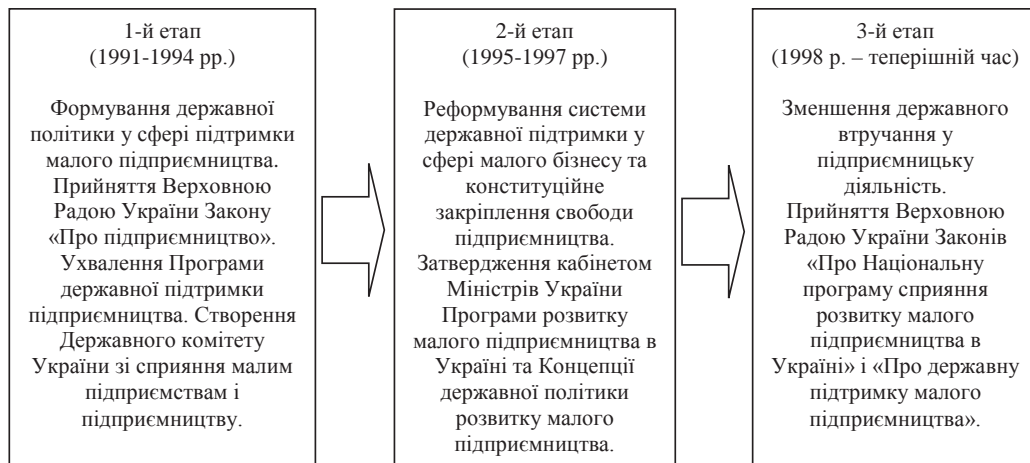

Рис. 1. Етапи становлення малого підприємництва

Джерело: складено авторами на основі [1]

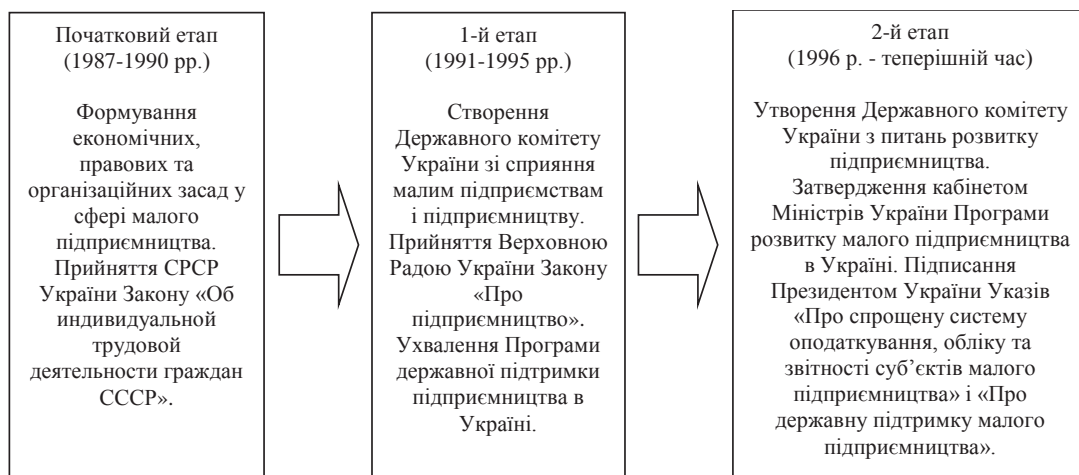

Рис. 2. Етапи формування державної політики розвитку та підтримки малого підприємництва

Джерело: складено авторами на основі [2]

висть, обсяги реалізації зросли з 358279,4 млн. грн. до 572082,0 млн. грн. протягом 2012-2016 років, проте частка ринку за аналогічний період зменшилась на 4,7% (з 53,3% до 48,6%). Частка ринку за обсягами реалізованої продукції промисловості протягом аналізованого періоду зростала та досягла максимального значення у 2016 році – 12,9% або 152408,6 млн. грн. Обсяги реалізації малих підприємств галузей сільського, лісового та рибного господарств також зростали протягом 2012-2016 років, та мали максимальне значення у 2015 році – 12,6% або 117881,4 млн. грн. Будівництво характеризувалось збільшенням обсягів реалізації продукції та послуг протягом 2012-2016 років у грошовому еквіваленті (з 56949,3 млн. грн. до 82759,2 млн. грн.), проте частка ринку зменшилась з 8,5% до 7%. Найменшими обсягами реалізації продукції характеризувались сфера охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 0,3% частки ринку у 2016 році (3868,4 млн. грн.); сфера мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 0,2% частки ринку у 2016 році (1906,2 млн. грн.); освіти – 0,1% частки ринку у 2016 році (1354,1 млн. грн.), що вказує на низький рівень інвестицій в освіту, культуру населення тобто у розвиток людського капіталу, тому ці види діяльності доцільно розвивати. Загалом ріст галузей у грошовому еквіваленті супроводжувався інфляцією української гривні і не може бути свідченням позитивних зрушень у розвитку малого підприємництва.

Аналізуючи дані з таблиці 2, протягом 2012-2016 років кількість підприємств майже за всіма видами економічної діяльності скоротилася. Кількість малих підприємств у сфері оптової та роздрібно торгівлі була в декілька разів більшою за кількість підприємств інших видів діяльності протягом 2012-2016 років та на кінець 2016 року становила 79432 од., проте частка

ринку скоротилась з 29% до 27,3%. У сільському, лісовому та рибному господарстві за аналізований період навпаки кількість підприємств зменшилась з 44487 од. до 42477 од., а частка ринку збільшилась на 1,7%. Кількість підприємств сфери промисловості за 5 аналізованих років зменшилось з 37144 од. до 33695 од., хоча частка ринку збільшилась з 10,8% до 11,6%. Діяльність підприємств в сфері будівництва за період 2012-2016 років значно скоротилася як у кількісному значенні (на 9111 од.) так і за часткою ринку з 9,5% до 8,1%. Кількість зареєстрованих підприємств у сфері освіти, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку порівняно з іншими видами економічної діяльності була найменшою та мала тенденцію до зменшення протягом 2012-2016 років, а частка ринку залишається практично незмінною.

Слід зазначити, що в 2013 році спостерігається ріст підприємств малого підприємництва майже за всіма видами економічної діяльності, а починаючи з 2014 року відбувається різкий спад, дана тенденція пояснюється насамперед політичною кризою в країні.

Аналіз динаміки підприємств малого підприємництва за видами економічної діяльності показав, що доволі велика частина підприємницького сектора має орієнтацію на торговельну, а не виробничу діяльність. Відповідно нарощується імпорт товарів та послуг замість національного виробництва, що значно збільшило б відсоток промисловості.

Для визначення особливостей розвитку малого підприємництва в Україні необхідно, на нашу думку, визначити, які чинники найбільш негативно на нього впливають. У таблиці 3 представлено дані Світового Економічного Форуму по 5 найбільш визначним показникам негативного впливу на підприємницьку діяльність в Україні. Так за останні 2 роки (2015-2016 роки) на підприєм-

Таблиця 1

Динаміка обсягів реалізованої продукції підприємств малого підприємництва за видами економічної діяльності за період 2012-2016 років

	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.
Усього	672653,4	670258,5	705000,5	937112,8	1177385
у тому числі					
сільське, лісове та рибне господарство	49158,5	48838,4	65303,9	117881,4	144018,3
промисловість	71170,1	77113	82160,5	118140,8	152408,6
будівництво	56949,3	55803,6	48327,5	63300,5	82759,2
оптова та роздрібно торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	358279,4	347559,1	369674,6	457373,5	572082
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	28359,9	29017	29145,8	39950,9	49041,9
тимчасове розміщення й організація харчування	5108,7	5228,2	4402,5	5369,4	7272
інформація та телекомунікації	16983,9	16992,7	18894,9	25911,6	33340,3
фінансова та страхова діяльність	8736,7	9265,4	8597,6	11558,2	15916,1
операції з нерухомим майном	27559,2	29491,9	31409,9	38985,4	47794,7
професійна, наукова та технічна діяльність	29505,3	29568	27250,5	32655,3	39923,6
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	14455,4	1475,8	13927,6	18725,4	23446,7
освіта	1002,8	1084,7	929,1	1130,2	1354,1
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2246,4	2505,5	2290,3	2987,6	3868,4
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1033,4	1238,7	1114,3	1322,1	1906,2
надання інших видів послуг	2104,4	1786,5	1571,5	1820,5	2253,1

Джерело: складено авторами на основі [7]

ницьку активність найбільш негативно впливали корупція, політична нестабільність та інфляція у різному порядку. Для порівняння: у період 2012-2013 років першими трьома негативними факторами для підприємств були корупція, податкове регулювання та політична нестабільність.

Отже, виходячи із зазначеного вище, основними причинами гальмування розвитку малого підприємництва в Україні є:

- відсутність належної державної підтримки малого підприємництва, корупція;
- великий тягар оподаткування, що змушує значну частину суб'єктів малого підприємництва переходити в тіньову економіку;
- обмеженість або повна відсутність матеріально-фінансових ресурсів;
- низький рівень розвитку ринкової інфраструктури малого підприємництва;
- обмежений доступ до інвестицій;
- тиск з боку правоохоронних органів;
- військові дії на Сході України.

Для того, аби бізнес стабільно розвивався необхідно, в першу чергу, усунути корупцію через регулювання та спрощення процедури реєстрації

та ліквідації підприємств в Україні, організацію прозорої фінансової підтримки і розвитку малого бізнесу, зважену податкова політику.

Важливо також залучати й іноземні інвестиції, створювати організації з питань фінансування.

На теперішній час існує невелика кількість програм розвитку та підтримки малого підприємства, більшість з них зарубіжні:

- програма підтримки малого та середнього бізнесу COSME, розрахована на період з 2014 по 2020 роки, загальний бюджет 2,3 млрд євро;
- East Invest, період з 2010-2017, загальний бюджет 14 млн євро; здійснюють семінари, тренінги, роад-шоу інвесторів для малого та середнього бізнесу; сприяють налагодженню зв'язків з організаціями, які підтримують бізнес в Європейському Союзі;
- SME Facility (Європейський банк реконструкції та розвитку / Німецький банк розвитку та Європейський інвестиційний банк), період з 2010-2020, бюджет складає 15,3 млрд євро;
- контакти ЄБРД в Україні, період 2006-2018, бюджет складає 9,5 млн євро, надають технічної, фінансової, юридичної допомоги.

Таблиця 2

Динаміка підприємств малого підприємництва за видами економічної діяльності за період 2012-2016 років

	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
	одиниць	одиниць	одиниць	одиниць	одиниць
Усього	344048	373809	324598	327814	291154
у тому числі					
сільське, лісове та рибне господарство	44487	46906	43389	44182	42477
промисловість	37144	43179	37107	37640	33695
будівництво	32676	34958	28851	28371	23565
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	99675	106575	90842	90823	79432
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14134	15482	13757	14007	12594
тимчасове розміщення й організація харчування	9042	9665	7593	7453	6300
інформація та телекомунікації	13024	14467	12939	13273	11595
фінансова та страхова діяльність	4461	4622	4083	4039	3530
операції з нерухомим майном	31419	34477	30719	32230	30486
професійна, наукова та технічна діяльність	30091	33131	29330	29154	24304
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	14976	16385	14277	14758	12926
освіта	2085	2299	2023	2035	1803
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4353	4648	3889	4041	3652
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1889	2230	1847	1963	1591
надання інших видів послуг	4592	4785	3952	3845	3204

Джерело: складено авторами на основі [7]

Таблиця 3

Топ-5 факторів, що не сприяють підприємницькій діяльності в Україні за період 2012-2016 років

2012	2013	2014	2015	2016
Податкове регулювання 15,7%	Політична нестабільність 16,9%	Обмежений доступ до фінансування 16,7%	Корупція 14%	Інфляція 16,3%
Політична нестабільність 15,2%	Податкове регулювання 13,8%	Корупція 15,5%	Політична нестабільність 13,2%	Корупція 13,9%
Корупція 12,2%	Корупція 11,3%	Неефективна бюрократія 13,4%	Інфляція 11,9%	Політична нестабільність 12,1%
Податкові ставки 9,7%	Податкові ставки 10%	Податкове регулювання 11%	Неефективна бюрократія 11,4%	Податкові ставки 9,7%
Неефективна бюрократія 9,3%	Неефективна бюрократія 9,9%	Політична нестабільність 10,1%	Обмежений доступ до фінансування 11,2%	Податкове регулювання 9,4%

Джерело: складено авторами на основі [8]

Висновки і пропозиції. На сьогоднішній день більша частина діючих підприємств у нашій країні займається швидкооборотними видами господарської діяльності (27,3%). Це можна пояснити тим, що суб'єкти малого підприємництва розвиваються в умовах несприятливого інвестиційного клімату, а отже, робить не вигідними довгострокові капіталовкладення. Тому рівень розвитку малого підприємництва та його державна підтримка є недостатніми для подальшого розвитку.

Малому підприємству притаманні: створення додаткових робочих місць, зменшення рівня безробіття, вирішення проблем бідності; формування середнього класу – прошарку населення, який реально готовий нести на своїх плечах

відповідальність за сталий розвиток економіки, забезпечувати незворотність реформ; підтримання конкурентного середовища і обмеження монополізму великих підприємств, швидке насичення ринку товарами і послугами; розвиток місцевого господарства і ринків з орієнтацією на національні інтереси; загальне оздоровлення економіки і суспільства. Виходячи з цього Україні потрібно збільшувати масштаби розвитку малих підприємств, розширювати нормативно-правову базу, зменшити контроль підприємництва з боку держави, необхідна організація фінансової підтримки розвитку малого бізнесу, залучення іноземних інвестицій, задля того, аби цей тип підприємницької діяльності успішно функціонував.

Список літератури:

1. Костюк О. М. Розвиток малого бізнесу в Україні / О. М. Костюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 12. – С. 44-48.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид. – К.: Т-во «Знання», КОО. – 2008. – 302 с.
3. Кикоть В. И. Особенности развития малого предпринимательства в Украине // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 63-66.
4. Верховна Рада України. Закон України «Про підприємництво» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.
5. Верховна Рада України. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
6. Верховна Рада України. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. World Economic Forum. Global Competitiveness Index. Country/Economy profiles. Finland. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/country-profiles/>.

Зыза Е.А., Скубилина А.В., Овсиенко Н.Н.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация

Исследованы особенности формирования и развития малого предпринимательства в Украине. Особое внимание уделено влиянию законодательного регулирования деятельности малых предприятий и их последствиям. Рассмотрены этапы формирования малого предпринимательства в Украине. Определены основные проблемы процесса развития малого предпринимательства и пути их преодоления. Доказано, что отечественные малые предприятия преимущественно функционируют в сфере обращения, которая дает быстрые прибыли.

Ключевые слова: малое предпринимательство, государство, регулирование, политика, законодательство.

Zyza O.O., Skubilina A.V., Ovsienko N.M.

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky

FEATURES OF SMALL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

Features of small business formation and development in Ukraine are investigated in the article. Particular attention is paid to the influence of small businesses legislative regulation and its consequences. The stages of small business formation in Ukraine are considered. The basic problems of the small business development process and ways of their overcoming are determined. It is proved that domestic small enterprises predominantly operate in the sphere of circulation, which gives quick returns.

Keywords: small business, state, regulation, policy, legislation.